Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով

ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

28.=9.·54
u-99

3494

2010

281(=91.54)
Խ-99

ԽՕՍՔ

ՀՐԱԺԱՐՄԱՆ

ԽՐԻՄԵԱՆ

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՀԱՅՈՑ

ՅԱՏԵՆԻ

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ

Ի ԿԴԵՐՈՂ ՆՍՏԻ

Յ'3 ՕԳՈՍՏՈՍ, 1873

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ
—
1873

538

ԽՕՍՔ ՀՐԱԺԱՐՄԱՆ

ԽՐԻՄԵԱՆ Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ
12, Կ. Պոլիս. — Չագմագճըլար, Ակոբեան Խան, 12,

ԽՕՍՔ

ՀՐԱԺԱՐՄԱՆ

ԽՐԻՄԵԱՆ

Ս. ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ՀԱՅՈՑ

ՅԱՏԵՆԻ

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՑ

ի ԿԴերորդ Նստի

Յ'3 ՕԳՈՍՏՈՍ, 1873

Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

1873

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՔ ՀԱՅՈՑ

Այսօր իմ արձակման օրն է, կ՚աղաչեմ, որ թոյլ տաք այս Տաճարին մէջ, Հայոց Երեսփոխանութեան առաջ, մի քանի խօսք խօսիմ. և արձակում խնդրեմ այս Ատենէն, որ 1869 թուոյն Սեպտեմբեր 4ին իւր քուէի աղատ ընտրութեամբ դիս կապեց և Տարօնէն վարեց մինչև ցայս վայր։ Նոյն տարւոյ Նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը, Պոլսոյ Մայր Եկեղեցւոյ բեմին վերայ մեր Գահակալութեան հանդէսն կատարուեցաւ։ Զգիտեմ, կը յիշէ՞ք, այն իմ Ծաղկազարդի օրը, ես խօսք տուի Ձեզ և ուխտեցի այսպէս. «Երեսփոխանք և Ժողովուրդ Հայոց, դուք դիս բաղում դժուարութեամբ յայս գահ բարձրացուցիք, կ՚ուխտեմ ահա յանդիման Ձեր, որ առանց աշխատութեան ես ինքնին կիջնամ այս գահէն, խոնարհ յարգանօք համբուրելով համայն Ազգի կնիքը կրող Ձեր վճռագիրը. դի օրինօք կապեցայ. կը փափաքիմ դարձեալ օրինօք արձակիլ։ Միայն սա կ՚աղաչեմ, վասն փառաց Եկեղեցւոյ և Հայոց ազգին, Խաղաղութեամբ կոչեցիք դիս, Խաղաղութեամբ թողէ՛ք որ երթամ։

Այո՛, մեծ ակնկալութեամբ ընտրեցիք դիս ու բերիք. գիտե՛մ, դժուարին է դիւրութեամբ թողուլ։ Ի՞նչ էր արդեօք Ձեր և հանուր Թուրքիոյ Հայոց ակնկալութիւնը։ Ահաւասիկ. Կ՚ակնկալէիք որ Խրիմեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ փառք կը յաւելուր. Կը յուսայիք թէ նա Եկեղեցւոյ պաշտօնէից աղաւաղ դրութիւնը կը վերանորոգէր. Կը հաւատայիք որ նա անդադար քարոզելով՝ դպրոց, դաս-

տիարակութիւն, լոյս և այլն. ազգային յառաջդիմութեան կառք կը վարէր և դէպ ի իւր նպատակ կը տանէր։ Թող այս մեծ ակնկալութիւն, մի ևս այն էր, թէ Խրիմեան, իբրև Սահմանադրասէր Պատրիարք նա ինքն ձեռնհաս պիտի լինի շոյտ և արագապէս իւր Արծուի թեւերով Սահմանադրութիւնը բառնալ ու տանել սփռել Հայոց աշխարհին վերայ. քաղաքացին և շինական, դիտուն և ռամիկ առ հասարակ միահամուռ մկրտել՝ լուսաւորել և նոր սահմանադրական ժողովուրդ կազմել։ Առաւել քան զայսոսիկ, ամենամեծ ակնկալութիւն գաւառացի ժողովրդոց այն էր, թէ Խրիմեան Պատրիարք եղաւ, ուրեմն աւետիս, պէտք է որ ազատութիւնք հարստահարութեան ամէն ճնշումներէ։ Զարմանքն այս է. որ ես էլ ճիշտ Ձեզ նման կը հաւատայի թէ կարող եմ այդ մեծամեծ հրաշքները գործել և արդիւնաւորութեամբ պսակել այդ նախաթուեալ մեծամեծ ակնկալութիւնք։ Սորա համար իմ սրտի ջերմն զգացմամբ և անկշիռ երևակայութեամբ չափեցի թէ արդեօք Տարօն թողում, Վարագ թողում, իմ այն փոքրիկ ագարակները, յորս կաշխատէի և կը մխիթարուէի գոնէ դուշնաքեայ վաստակօք, ու երթամ Մեծն Բիւզանդիոն Հայոց Պատրիարք լինիմ, պիտի կարենամ ասկէ աւելի ազգին շահաբեր լինել։ Անկեղծաբար խոստովանելով՝ ես կը ճանաչէի զիս, թէ Պատրիարքութեան բարձր Աթոռին վայելուչ յատկութիւններ չունէի, ոչ իմաստութեամբ, ոչ ուսումնականութեան հանճարով, ոչ քաղաքագիտութեամբ և ոչ մի քանի լեզուաց հմտութեամբ։ Այսչափ տկարութեամբ հանդերձ, քաւ թէ փառասիրութեան տենչանք մղեց զիս յայս պաշտօն. ոչ, այլ միայն Ազգի սէրն և Հայրենեաց օգնելու եռանդն։ Ինքնին այս միայն կը մտաբերէի, թէ պահ մի երթամ պատրիարքութեան Գահին վերայ կենամ, թերևս այդ իշխանութեան կեդրոնէն ձեռնհաս լինիմ դարման մի գտնել ու հայթայթել բաղմակարօտ Ազգին։ Իմ այս ապիկարութեանս չափը նոյն իսկ Երեսփոխանական Ժողովդ քաջ իսկ գիտէր. Խրիմեան իւր ազգին անծանօթ չէր, բայց չգիտեմ թէ ի՞նչ նպատակաւ, գուցէ խաղաղութեան

համար, պահ մի ապշեցաւ ու մոռացաւ Սահմանադրութեան օրինադրած անժխտելի յատկութիւնները, և ընտրեց մարդ մի, որուն կեանքը առաւել կը սիրէր լեռ, դաշտ և վանական զբաղմունք։ Բայց ասկէ աւելի ի՞նչ պիտի ընէիր, Երեսփոխանութիւն Հայոց, նախահոգակ հեռատեսութեամբ չցանեցիր, որպէս զի ժամանակին հնձէիր առանց շուարման։ Վանայ փոքրիկ ագարակի մի մէջ ինքնաբոյս Խրիմեան գտար. վա՛յ, ասիր ու ընտրեցիր։ Այդ ինքնաբոյս ծառերուն պտուղ այսչափ է. Իրաւունք չունիս տրտունջ բառնալ։

Երեսփոխանութիւնն զիս Ցնտես կարդեց. անշուշտ իր իրաւունքն է համար պահանջել. տակաւին պայմանաժամ կար, բայց ես կանխեցի իմ համարս տալ, մտածելով որ, եթէ թողում, այլ ևս ժամանակ անցնի, առաւել ևս պիտի ծանրանան յիմ վերայ համարատութեան պարտիք։ Մինչև Նոյեմբեր ամսոյ սկիզբը մեր ընտրութեան չորրորդ տարին կը լրանայ. և ես կամաչեմ թէ այս շրջանին մէջ ո՞ր գործեր յառաջ բերեմ ու թուեմ, որ ինձ և Սահմանադիր Վարչութեան գոնէ փոքր ի շատէ պարծանք լինին և Ազգը յոյսերով ոգևորի։

Վաթսուն երեքերրորդ անգամ Երեսփոխանական Ժողովդ նախագահեցի. ի սկզբան՝ երբ առաջին նիստն կազմեցաւ, ատեան բացուեցաւ, ի՞նչ էր նախադաս և կարևոր խնդիրն — ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ։ Զորս տարուան շրջանին մէջ, այս ամենակարևոր խնդիրը խնդրոց կարգին մէջ անլուծանելի մընաց. Ցանձնաժողովի նախապատրաստեալ ծրագիրը մերժուեցաւ, որպէս զի լաւագոյն ևս ծրագրուէր։ Քանի մի ամիս յառաջ նոր վերաքննիչ Ցանձնաժողով մի ևս ընտրեց Երեսփոխանութիւնն. այդ ժողովն, ինչպէս որ կը լսեմ, դեռ և ոչ հատուած մի վերաքննեց։ Այս խնդիրն այսպէս տակաւին անկատար կայ ու կը մնայ։ Երեսփոխանութիւնն այլ ևս ի՞նչ խնդիր լուծեց. Սոյ խնդիրը լուծեց. այո՛ այս խնդիրը լուծեց մեծ հեռատեսութեամբ։ Հարստահարութեան խնդիրն յուզեց. այո՛ այս խնդիրն մահու և կենաց խնդիր

էր տառապեալ Ազգի մի համար. զոր երկիցս Բարձրագոյն Դրան յանձնելով շնորհ և գթութիւն հայցեցինք յանուն Ազգին, և դեռ կսպասեմք այցելութեան։ Կան ուրիշ քանի մի Ընդհանուր Ժողովոյ առեան եղած խնդիրներ. զոր օրինակ,

Ատենական կանոնագրութեան խնդիր.

Կեդրոնացման և Ապակեդրոնացման խնդիր.

Կաթողիկոսական և Պատրիարքական յարաբերութեանց խնդիր.

Վեհափառ Կաթողիկոսի կոնդակի խնդիր.

Աղթամարայ Կաթողիկոսութեան խնդիր։

Սոյն խնդիրներէն թէ ո՞րն կարևոր էր, և ո՞րն անկարևոր. ո՞րն լուծեցաւ և ո՞րն անլոյծ մնաց. Ձեզ կը թողում խմաստասիրել, թէ արդեօք շահեցա՞ւ՝ թէ ի զո՞ւր վատակեցաւ Երեսփոխանական Ատեանն։

Քաղաքական Ժողովոյ, Ցեսուչ Խորհրդոց, Կրօնական Ժողովոյ, Հոգաբարձութեանց, մէկ խօսքով համայն Ազգային Վարչութեան գործքերը և որոշումները։ Դիւանական վիճակագրութենէն կրնաք տեղեկանալ թէ այդ խնդիրները և գործքերը ամենամեծ մասամբ անհատական և մասնաւոր են։ Այսպիսի անթիւ անհատնում խնդիրներով միշտ զբաղեցաւ Ազգային Վարչութիւնն իւր ամէն ճիւղերով, բաց ի յԸնդհանուր Ժողովէն։ Այսչափով դոհ եղաւ և երբէք չխելամտեց՝ թէ սահմանադիր օրինաց առաջ իւր մեծ պարտիքն էր նկատել Ազգին կեանքը, Ազգին վիճակը, ընդհանուր խնդիրներ յառաջ բերել, այն խնդիրներու համար է խօսքս, որ Ազգին կեանքը վերանորոգել կ'երաշխաւորէին։ Ստոյգ խօսելով, ես ընդ աչս դատել չեմ ուզեր. և չեմ կրնար մեղադրել Կրօնական և Քաղաքական Ժողովները, թէ Ազգին ընդհանուր խնդրոց համար նոքա ևս ինձի պէս չեն խորհիր և չեն մտաբերեր։ Այո՛ թերևս առաւել քան զիս կզգան ու կը խորհին Ազգին պէտքերը։ Բայց ե՞րբ, ո՞ր ժամանակին մէջ ձեռնհաս են խորհելու. այդ ժամանակն ինձ համար անծանօթ է. զի խուռն և բազմադիմի մասնական խնդիր-

ներ յափշտակեր են զանի։ Դիւանին վերայ խռնած թուղթերը, Խորհրդարանի դրան վերայ կեցած ճնշող ժողոզուրդը քեզ ե՞րբ ժամանակ կուտան որ գոնէ օր մի, պահ մի, Ազգին ընդհանուր եւ ներքին խնդրոց վերայ խորհիս։ Ինչպէս են,

Ա. Ազգային Վարչութիւնն իրապէս կեդրոնական և հանրային դրութեան վերածել. և Կ. Պոլսոյ համար առանձին Տեղական վարչութիւն կազմել։

Բ. Ազգային պաշտօնէութեան՝ Բարեխնամ Կառավարութեան հետ ունեցած յարաբերութիւնն աւելի օգտակար և օրինաւոր դրութեան վերածել։

Գ. Սահմանադրութեան ընտրողական օգտակար սկզբունքը չարաչար չգործածուելու համար՝ ապահով և կարևոր եղանակ որոշել։

Դ. Ազգային տուրքը կանոնաւորել և ընդհանրացնել։

Ե. Ազգային պաշտօնէութեան համարատուութիւնն և համարաւութիւնն պարտաւորիչ եղանակի մէջ դնել։

Զ. Եկեղեցականաց ներկայ անկերպարան վիճակը և ընթացքը կերպաւորել և կանոնաւորել, համաձայն Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ նախնի ոգւոյն օրինաց և ուղղութեան։

Է. Առաջնորդական պաշտօնավարութեան և համարատուութեան օրինաւոր և անխուսափելի եղանակ սահմանել։

Ը. Ազգային վանօրէից և եկեղեցեաց կալուածներն ու եկամուտներն ապահովել և Ազգի բարոյական օգտին ծառայեցնել։

Թ. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ անկախութիւնն հաստատուն պահելու և քրիստոնէական ճշմարիտ դիտութեան լոյսը Ազգին մէջ ծաւալելու համար ամէն կարևոր միջոցներ ձեռք առնուլ. և ջանալ Ազգին մէջ պատահած կրօնափոխութեան առաջքն առնուլ։

Ժ. Ազգին մէջ ուսումն և դիտութիւն ծաւալելու համար նոր և աղգու միջոցներ ձեռք առնուլ։

ԺԱ. Ազգային դաստիարակութեան համար դրամագլուխ հաստատել։

ԺԲ. Նախակրթական ուսումն ընդհանրացնելու դիւրութիւններ դտնել, և քանի մի կեդրոնական բարձրագոյն ուսումնարաններ բանալ։

ԺԳ. Հայոց ազգային ընտանեկան կեանքն, այն է՝ ամուսնական և բարոյական կապերը ամրապնդել. զեղծումներ բառնալ, պանդխտութեան առաջքն առնուլ և Ազգը մի հանրական ընտանիք կազմելու դրութեան վերածել։ Ներքին և արտաքին հարստահարութիւնները բառնալու համար բարեխնամ Տէրութենէն աւելի զօրաւոր միջոցներ խնդրել. Դաղթականութիւնն արգելուլ. Ազգային անհատական իրաւունքները պաշտպանել, որով և Ազգի ամբողջութիւնն ապահովել։

Վարչական ընթացից նկատմամբ սոյն համառօտ դիտողութիւններս յայտնելէն յետոյ՝ դիտեմ անհամբեր կ'սպասէ Երեսփոխանական ժողովդ, որպէս զի փութամ յայտնել այն կարևոր պատճառներն, որք անհրաժեշտ կերպով ստիպեցին զիս ինքնակամ յօժարութեամբ հրաժարիլ։ Հեռատեսութեամբ նկատելով որ Ազգին շահ, Եկեղեցւոյ շահ, ժամանակի ծանր ծանր պարադաներ, այսպիսի զոհ մի կը պահանջեն յինէն։ Սահակ Նահապետն չափ պատրաստ եմ առ այս, միայն կ'աղաչեմ որ Երեսփոխանական ժողովդ իւր սուր վճիռը պատրաստէ։

Իմ հրաժարելուս առաջին պատճառն ձանձրութիւն և յուսահատութիւն է. դործելու համար եկայ, և բան մի չդործեցի. մէկ երկու տարի իբրև անփորձ, հաղիւ թէ փոքր ի շատէ խելամուտ եղայ Ազգային դործոց և ընթացից։ Ամօթ չեմ համարիր այսպէս խոստովանիլ. վասն զի Եւրոպիոյ ամենէն իմաստուն կարծուած անձքն իսկ տակաւին կարօտ է փորձառութեան և դործակից աջակցութեան։

Սոյն փորձառութեանս մէջ ստուդապէս վերահասու եղայ և կը վկայեմ առաջի Ազգին և Երեսփոխանութեան որ Սահմանադրութեան տրամադրած քանի մի ժողովներն երբէք բաւական չեն

Հայոց Ազգի պէտքերը հոդալ։ Մի կրօնական ժողով ունիմք, որուն պարտիքն էր ըստ Եկեղեցւոյ օրինաց և սահմանադրութեան՝ Եկեղեցին բարեզարդել, Արժանաւոր եկեղեցականաց դասը բազմապատկել, Բարեպաշտութիւնը և կրօնի ղգացումն ժողովրդոց սրտի մէջ կենդանի պահել։ Այս պարտքերը կատարելու յաջողեցաւ արդեօք. եթէ հարցնէք՝ պիտի պատասխանէ՝ ոչ. վասն զի ժամանակ չունեցաւ, թող թէ Դաւառական Եկեղեցեաց համար հոդալ և բարեկարդութեան օրենքներ տալ՝ նոյն իսկ Մայրաքաղաքիս երեսուն և երկու Եկեղեցեաց և այսքան Քահանայից պէտք եղած բարեկարդութիւններն հաստատելու անձեռնհաս եղած է միշտ, և այս դրութեամբ երթալով՝ ոչ մի ժամանակ ձեռնհաս պիտի լինի։

Սահմանադրութիւնն՝ մի անվարձ և անթոշակ Քաղաքական ժողով տուած է Ազգին համար, որուն պարտիքն է Թուրքիոյ երեք միլեոնի մօտ ժողովրդոց պէտքերն հոդալ, շաբաթն մի անգամ խորհուրդ կազմելով և այն հաղիւ երեք ժամու տևողութեամբ։ Մեր Քաղաքական ժողովոյ վիճակն անձամբ և ներկայութեամբ նկատեցի. տեսայ որ այս ժողովն միշտ անձեռնհաս եղած է նոյն իսկ դատական և այլ մասնաւոր խնդիրները լուծել, թող թէ Ազգին ընդհանուր ներքին և կենսական խնդիրները յառաջ բերել և խորհիլ։ Կ'աղաչեմ, ծանրաբեռնած է այդ ժողովը, վերուցէք իւր թիկանց վրայէն բոլոր Դաւառական խնդիրները, տեսցուք թէ դա կարո՞ղ է նոյն իսկ Մայրաքաղաքիս Թաղային դործերը կարդադրել. և ահա այդ դործերուն երեսէն է, որ երէկ Հայոց Պատրիարքարանը կռուոյ ասպարէզ դարձաւ ի ցաւ ամէն ողջամիտ ազդասիրաց։ Այսպէս է նաև միւս Տեսուչ Խորհրդոյ վիճակն, որոյ դործելու ասպարէզն միայն մայրաքաղաքիս շրջանակն եղած է և մի թէ ի Պրուսա և ի Ռոստոմթօ երթալու ժամանակ ունի՞ն։

Դիտէ Երեսփոխանութիւնդ, որ Սահմանադրութիւնն աշխատութեանց բաժանման սկզբունքն ընդունած է. ուստի, վարչական ըն-

թացից գոնէ ըստ մասին դիւրութիւն մի տալու համար, ասկէ երբ տարի մի յառաջ այս դժուարին իրաց պարագաները մի առ մի համոզական բանիւ ու արդարացի փաստերով Քաղաքական Ժողովոյ Ատենին ներկայացուցի, խնդրելով՝ որ երկու մասնաժողովներ յատկանան. Ժողով մի Տեղական գործոց, Ժողով մի Դաւառական մասնաւոր գործոց։ Մեր այս պարզ և օրինաւոր խնդիրն այնքան թիւր կարծիքներու ենթակայ եղաւ Քաղաքական Ժողովին առաջ որ աւելորդ և անկարևոր դատեց զայն ուշադրութեան առնուլ, և ես խոհականութիւն համարեցի չկնդել մինչև ժամանակ անցնի և փորձառութիւնն զիրենք համոզէ։ Այն օրէն և այս խնդրէն ծընաւ անհամաձայնութիւն մեր և Քաղաքական Ժողովին մէջ, և երթալով մեծցաւ այլ և այլ առիթներով։ Զարմանալ պէտք է. թէ այս ամենապարզ խնդրէն կարելի՞ է յոռի նպատակ մի հանել և մինչև իսկ ասել թէ՝ հակասահմանադրական է այս դրութիւն և այլն։ Երբ տեսայ, որ Քաղաքական Ժողովն, այս խնդրոյն շուրջէն միշտ կը խրտչի, այլ ևս անկարելի է ընդունել տալ՝ խորհեցայ հիմնական կերպով այդ խնդրոյն լուծումն Ընդհանուր Ժողովին բերել Վերաքննիչ յանձնաժողովին ձեռօք։ Ուստի, երբ երկու ամիս յառաջ, երբ ինքն պաշտօնական գրով մեր դիտողութիւնը խնդրած էր Սահմանադրութեան յօդուածոց մասին, յայնժամ պատեհ առիթ համարելով այս ամենակարևոր խնդիրն, երբև առաջին դիտողութիւն, գրեցի և անձամբ մատուցի Ցանձնաժողովին, և շատ համոզիչ փաստերով խօսեցայ, բացատրեցի խնդրոյ բուն ոգին և օգուտն որ թէ մանուկ լսեր, կը համոզուէր։ Բայց ցաւօք սրտի կը յայտնեմ յԱտենի Ազգային Ժողովոյս, թէ ինչպէս Քաղաքական Ժողովը՝ նոյնպէս և Վերաքննիչ Ցանձնաժողովը նուազ կարևորութիւն տալով մեր խնդրոյն. զայն մասնաւոր տեղեկագրով Ընդհանուր Ժողովոյս բերել հարկ չէ համարած, թողլով՝ որ Սահմանադրութիւնն ամբողջ վերաքննուելէն յետոյ Ընդհանուր Ժողով դայ։ Աստ ահա՛ իմ համբերութիւն հատաւ,

զի ես չգիտեմ ու չեմ հաւատար թէ այդ վերաքննութեան աւարտում՝ ո՞ր թուականին է։ Այս խնդրոյն ոգին լաւ ըմբռնելու համար պէտք է կարդամ Ցանձնաժողովին տուած առաջարկութեան ճիշդ պատճէնը և ապա դառնամ ու բացատրեմ երկրորդ պատճառը, որ մեր հրաժարման փոքր առիթ չէ։

Վսեմաշուք Ատենապետ

Ազգային Սահմանադրութեան վերաքննիչ Ցանձնաժողովոյն.

Քանի մի օր յառաջ յայտագիր մը ընդունեցի Վերաքննիչ յանձնաժողովոյդ Ատենէն, որով մեր կարծիքն ու դիտողութիւնները կը խնդրէք Սահմանադրութեան մէջ պարունակեալ վերաքննելի յօդուածոց վերայ։

Առ այս, ինչպէս բերանացի Ձեր Ատենին խօսեցայ, առ այժմ միայն խիստ հակիրճ բանիւք առաջին դիտողութիւնս կը յայտնեմ։

Ազգային վարչական կազմութիւնը (բաց յ՚Ընդհանուր Ժողովէն) միշտ անբաւական և անձեռնհաս է համայն Թուրքիոյ Հայոց Ազգին խնդիրները ըստ օրինի և ընթացիկ եղանակաւ լուծելու, թէ օրուան պատահական խնդիրները, թէ ներքին և կենսական գործերը, որք անհատական մասնաւոր անձի մը կամ առանձին զաւառի մը չեն վերաբերիր, այլ բովանդակ ազգին։ Զի Ազգին շահ և յառաջադիմութիւն այս խնդրոց մէջն է։ Այս խնդիրներն իսպառ բարձի թողի եղած են, միայն բերանով կը խօսուին. լրագիրք կը քարոզեն, բայց առանց արդեանց և առանց ձեռնարկութեան մնացած են մինչև ցայսօր, և սորա բուն ներքին պատճառն է վարչական ժողովոց սակաւութիւնը և ժամանակի անձկութեան պայմանը։

Ազգային Սահմանադրութիւնն Թուրքիոյ Հայոց իւր առտնին խնդիրները լուծելու համար միայն մի Քաղաքական Ժողով, մի Կրօնական Ժողով և իրենց քանի մը մասնաւոր ճիւղերը հաստատած է։ Այս ժողովները շա բաթը միայն երկու անգամ հազիւ կարող են ժողովիլ ժամ ուութին և շատ անգամ անցած՝ ատեանը բանալ, խնդրոց կարգը յառաջ բերել և լուծել։ Եթէ կայ կէտ մի, որ Սահմանադրութեան խմբագիր ժողովոյ մտքէն վրիպած է, ահա այս կէտն է, ինձ այնպէս կը թուի որ այդ օրէնքը խմբագրող ժողովը թերևս նկատելով որ Սահմանադրութենէն յառաջ միայն Գերագոյն

և Հոգեւորական երկու ժողովները կարող եղեր են Ազգը կառավարել, և նորա խնդիրները լուծել: Ուստի Գերագոյն ժողովին տեղ՝ Քաղաքական ժողով և Հոգեւորականին տեղ՝ Կրօնական ժողովը բաւական և շատ համարեր է: Արդեօք չէն մտածեր և չեն կրցեր նախատեսել, ԵԹԷ Սահմանադրութենէն առաջ Հայոց համար տարեկան հազար խնդիր կար, Սահմանադրութենէն յետոյ երկու հազարի հասաւ, զի խիստ բնական է. երբ ժողովուրդը քուէի իրաւունք ստանայ, երբ Ազգին մէջ պարտուց և իրաւանց սկզբունքն օր ըստ օրէ յարգուի, անշուշտ բազմապատիկ խնդիրներ կը ծնանին, և այս խնդիրներէն շատ անգամ վէճ և կռիւ, որոյ հետևանքն եղած է միշտ չարաչար զբաղմունք վարչական ժողովոց: Թող այս, ոչ միայն Սահմանադրութիւնը Հայոց խնդիրներուն թիւը տասն երկու տարուան միջոց բազմապատիկ առաւելցուց. այլ և ժամանակ, յառաջադիմութիւն, ամէն օր, ամէն ժամ և նոյն իսկ վայրկեաններուն մէջ խնդիրներ կը ծնանին: Այս ոչ միայն մարդն՝ այլ և Աւետարանին վկայութիւնը կըստուգէ թէ՝ վաղեան օր իրեն համար խնդիր ունի, «Ոչ գիտես թէ վաղիւն զինչ ծնանելոց է»: Սահմանադրութիւն գծողներն ասկէց դուրս ուրիշ վրիպակ մի ևս ունին, մասնաւոր խնդիրներն՝ ընդհանուր խնդրոց հետ շփոթեր են. զոր օրինակ՝ բուն Մայրաքաղաքիս տեղական գործերը Գաւառային և ընդհանուր խնդրոց հետ խառներ են: Փորձառու հշմարտութեամբ վերահասու լինելով կը վկայեմ թէ Սահմանադրութեան հաստատած քանի մ'անձուկ ժողովները բաւական չեն իսկ ներկայ դրութեամբ Մայրաքաղաքիս մէջ գտնուած բնիկ բնակչաց գործերը կարգադրել, թող թէ հանուր Գաւառականաց: Ստուգապէս խօսելով որ Պոլսոյ համարեա թէ, հարիւր հազար Հայ բնակչաց խնդիրները, կը հաւասարին երկու միլիոն գաւառացի Հայոց խնդիրներուն, կը թողում, չեմ յիշեր թէ ինչպէս շատ անգամ Տեղական խնդիրները նախապատուութեամբ և զօրութեամբ կը նուաճեն Գաւառացւոց խնդիրները: Այս շփոթութիւնը և այս ընթացքը, մեծ և ահագին զրկանքներ պատճառած է երկու մասին ևս, թէ Մայրաքաղաքիս Հայոց և թէ Գաւառականաց. և զարմանալին այն է որ այս զրկանաց վերայ երկու մասն ևս անտարբեր մնալով չեն խելամտիր և գոնէ իրաւացի բողոքներ բառնալ:

Ուստի այս խնդրոյն վերաբերեալ յարակից պատճառները որ շատ են,

զայն յԱտենի ժողովոյդ բերանացի բացատրելով, ներկայ խնդրոյս համար այս եզրակացութիւնը կը հանեմք: Կամ պէտք է Տեղական կամ Գաւառական խնդիրներն իսպառ իրարմէ անջատել և Պոլիս իբրև կեդրոնական գաւառ մի նկատելով Սահմանադրութեան տրամադրած ժողովներ հաստատել նախագահ պաշտօնէի մը տակ, բուն տեղական գործոց և խնդրոց համար, և կամ նոր պաշտօնէութիւն մի հաստատել, որ շաբաթ մինչև ցգլուխ շարունակ նիստեր ընելով, ամենօրեայ խնդիրները լիազօր իշխանութեամբ լուծէ, բայց դարձեալ Ազգին կենսական և ընդհանուր խնդրոց համար առանձին ժողով մի պէտք է, որ գոնէ շաբաթը մի անգամ իւր նիստերը շարունակելով՝ Ազգային յառաջադիմութեան ճանապարհները հորդէ ու բանայ, որ շատ և ահագին խոչնդոտներ ունի:

Ահա, այս է այժմ մեր ամենակարեւոր խնդիրը, զոր այսօր ժողովոյդ ուշադրութեան կը յանձնեմ, և այնչափ վերահաս ծանրացած և անհրաժեշտ խնդիր մի է Ազգին համար, զոր պէտք է ժամ մի յառաջ լուծել, զի Ազգին շահն այս կը պահանջէ. եթէ տակաւին ազգային վարչական ժողովոց այս ընթացքը շարունակուի, ոչինչ յոյս չկայ Սահմանադրութենէն, և հետևապէս մեր յուսացած յառաջդիմութիւնը ձեռք չ'բերուիր, և տակաւին հեռի կը մնայ Հայոց ժողովրդէն: Ոչ Գաւառացին իւր մեծամեծ խնդրոց լուծումն պիտի տեսնայ և ոչ Մայրաքաղաքացին իւր անուան և տեղւոյն պահանջած յառաջդիմութեան նորանոր արգասիք պիտի կարենայ ցոյց տալ աշխարհի առաջ՝ թէ ինքն Եւրոպիոյ Ազգաց դրացի է և իւր պարտիքն է քան զամեն գաւառացիս յառաջդիմութեան օրինակ հանդիսանալ. հրչափ ցաւալի է թաղական կռիւներով զբաղիլ, այդ չնչին խընդիրներով միշտ Պատրիարքարանի ժողովները ճնշել, ոչ ժամ, ոչ ժամանակ թողուլ գաւառական խնդրոց: Այս ապարդիւն ընթացքը զրկանք է և ոչ պարծանք Մայրաքաղաքացի ազգայնոց, զի ինքն է նախածնող մայր Ազգային Սահմանադրութեան, իւր պարտիքն է Գաւառացւոց համար անխնայ զոհել դրամ և ժամանակ, վասն զի համայն Թուրքիոյ գաւառացի հայերէն իրենք են միայն ուսմամբ և հարստութեամբ ձեռնհաս և ազատ այն ամէն հարստահարութեանց աղէտներէն, զորս կը կրեն անճարակ ու խեղճ Գաւառացիք՝ լոյս, բարեկարգութիւն, յառաջդիմութիւն և ազատութիւն միշտ Պոլսոյ կեդրոնէն սպասելով: Շատ սպասեցին, աչքերնին հալեցաւ, յուսա-

հատութիւնը մօտալուտ է, պէտք է ուշադրութիւն տալ Գաւառական խնդրոց, և սորա միայնակ միջոցն է գործոց և խնդրոց բաշխումն և վարչական մեքենային ամենօրեայ շարժումն :

Ազգին յառաջդիմութեան ցանկացող

Ստորագրութիւն

11 Յուլիս 1873
ի Պատրիարքարանի Հայոց
Կ. Պոլիս .

Ցնծացէ՛ք, մի՛ մոռնաք, Երեսփոխա՛նք Հայոց, այն օր երբ Սահմանադրութեան համար յինէն ուխտ պահանջեցիք, ես այն օր հեռատեսութեամբ նկատեցի. որ անհնար է մեծն Մովսէսի չափ այդ օրինաց տառն ամենաճշտութեամբ պահել, այնչափ, որ կիրակի օր ցրտահարութենէն ստիպեալ խուխ ժողվող պառաւը քարկոծել տալ. և քուէարկութեան մէջ չփոթութիւն հանող անձինք չորս տարի քուէի իրաւունքէն զրկեալ հրատարակել: Ուստի բաւ և շատ համարեցի ուխտել միմիայն Սահմանադրութեան Ոգւոյն և անփոփոխելի Սկզբանց վերայ. բայց ներկայ Քաղաքական Ժողովոյ կազմութեան օր՝ Ատենադպիր էֆէնտին, չգիտեմ ինչ նկատումով, դիւանական սեղանին վերայ Սահմանադրութեան օրինագիրքն դնելով այսպէս յայտարարեց, «Պէ՛տք է Սահմանադրութեան տրամադրած յօդուածները մի առ մի ճշդութեամբ կատարել,» Այն օրէն մինչև ցայսօր այս յայտարարութեամբ վարուեցաւ Ժողովը, և ես հնազանդելով յարգեցի իւր ամէն որոշումները և ստորագրեցի. բայց մերթ ընդ մերթ միայն դիտողութեամբ յայտնեցի, խնամով և զգուշութեամբ ի գործ դնել այդ օրէնքը, մինչև Ժողովուրդն ընտելանայ, մինչև քուէաթուղթ դրել սորվի, մինչև օրինաց ոգին ճանչնայ, ըմբռնէ, սիրէ ու գրկէ: Երանի՛ թէ Ատենադպիր էֆէնտին այդ յայտարարութեան արդիւնքը վայելէր Ազգն. այլ ընդ հակառակն՝ օրինաց խստիւ և տառական գործադրութենէն հետևեցան այսքան աղմկայոյզ խռովութիւնք, Պոլսոյ Թաղե-

րուն և Գաւառներուն մէջ. Թո՛ղ ապագային վկայ լինի հազար ութ հարիւր եօթանասուն և երեք Յուլիս 30 Հայոց Պատրիարքարանի դժպատեհ դէպքը: Միթէ կարելի՞ է ընդդէմ դիտակցութեան մեղանչելով այս խօսքերէն Թիւր հետևութիւն մի հանել և ասել՝ ուրեմն Պատրիարքն իբրև հսկող օրինաց, իւր պարտիքը չճանաչելով՝ Սահմանադրութեան դէմ կը խօսի և նորա տրամադրած օրէնքները ճշդիւ կատարելու փոյթ չունի: Այս դատաստանին դէմ Այսօր եւ Ցարիստեան կը Բողոքեմ. զի Խրիմեան յառաջ քան զվաթսուներորդ Թուականն 1820 Ապրիլ չորս՝ անդստին ի մօրէ Սահմանադրութենէն յառաջ սահմանադրական ծնած է և ցորեկ արևուն լուսով յաշխարհ եկեր է, խիստ Դժուարին է զանի իբրեւ Հակասահմանադրական ամբաստանել: Ես Սահմանադրութիւնը գրկել կուզեմ, բայց չեմ ուզեր զանի այնչափ ճշդել ու սեղմել, մինչև գրկիս մէջ մեռնի: Ես այնպէս կը համարիմ թէ նորա Թերթերը վարդի Թերթէն աւելի փափուկ են, խստութեամբ մի շօշափէք՝ պատառ պատառ կը լինի: Մանաւանդ, որչափ սարսուռ կըզգամ երբ Ոստիկանութեան ձեռք կը դպի, այսինքն անխորհուրդ անհեռատես մարդիկ օրինաց դիմահարները զսպելու համար ոստիկանութեան զէնք յօգնութիւն կը կանչեն, որոյ վախճանը թէ մինչև ո՞ւր կ՚երթայ՝ Ձեզ կը թողում խելամտել :

Ժամ է արդ որ խօսիմ ու բացատրեմ իմ հրաժարելոյս երկրորդ պատճառը, այն Եկեղեցւոյ վիճակն, որ ամենամեծ և կարևորագոյն է այնչափ որչափ Աստուած, իւր Աւետարան և Եկեղեցին բարձրախորհուրդ են: Ուշ դի՛ք, Երեսփոխանք Հայոց, ուշ դի՛ք, պաշտօնակից եղբարք իմ, Թուրքիոյ Հայոց Եկեղեցւոյն վերայ պիտի խօսիմ, որ խոնարհեր աղքատացեր և նուաղեր է յոյժ: Թո՛յլ տուք որ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ մեր Սուրբ Խորենացւոյ մրմունջն կրկնեմ աստանօր :

«Ողբամ զքեզ Եկեղեցիդ Հայաստանեայց խրթնացեալ ի բարեզարդութենէ բեմին, զրկեալ ի քաջ հովուաց և հովակցաց» :

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. библиотека
ССРА
им. А. Мясникяна
Մ. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Գիտէք, Երեսփոխանք Հայոց, ես յետին տրուպ և անարժանս այդ Եկեղեցւոյն հսկող հովիւն եմ, Ս. Էջմիածնայ Վեհափառ Հայրապետին կողմէն Փոխանորդ կարգեալ. Դուք ձեռքս Սահմանադրութիւն տուիք և պահանջեցիք, որ ուխտեմ և հաւատարիմ մնամ Սահմանադրութեան։ Եթէ զեղծանիմ, զիս Ձեր քուէով կը դատապարտէք. յառաջ քան զՍահմանադրութիւն Յիսուս էլ իւր Աւետարանը ձեռքս տուաւ։ Մինթէ այդ մեծ և ահաւոր Աստուածամարդն իրաւունք չունի՞ յինէն համար պահանջել. այո՛ առաւել քան զՁեզ։ Ո՛հ, ես այդ Աւետարանը ձգեցի և այժմ բաժանարար պաշտօնեայ մի եմ Պատրիարքարանի դատարանին մէջ նստած, քանի մի գործակից եղբայրներովս։

Սահմանադրութիւնն՝ անշուշտ Եկեղեցւոյ և Աւետարանի պաշտօնէութիւնը չը մոռնալով՝ իւր քան և ութերրորդ յօդուածով իմ գործակից Կրօնական Ժողովոյ պաշտօնը այսպէս կը սահմանէ. «Ազգային կրօնական գործոց ընդհանուր տեսչութիւն և իւր պարտաւորութիւնքն են Ազգին մէջ կրօնական զգացումն զարգացուցանել, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ դաւանութիւնը և աւանդութիւնները անխախտ պահել. Եկեղեցեաց և Եկեղեցականաց բարեկարգութեան հսկել. Եկեղեցականաց ներկայ վիճակը լաւացնել և ապագայն անդորրելու և ապահովելու միջոցները ձեռք բերելու հոգ տանիլ։ Ազգային վարժարանաց երբեմն երբեմն այցելութիւն ընելով Քրիստոնէական վարդապետութեան ուսուցման վերայ հսկողութիւն ընել. արժանաւոր և բանիբուն Վարդապետներ և Քահանաներ հասցունել և Ազգին մէջ ծագած կրօնական վէճերը քննելով Եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ լուծել»։ Խիստ վայելուչ և պատշաճաւոր շարադրած ես այս պարտիքները, դո՛ւ, Օրէնսդի՛ր Ժողով Հայոց. և ծանր ծանր պարտուց բեռներ բարդեր դիզեր ես իմ և Կրօնական Ժողովոյ թիկանց վերայ. չգիտեմ անգամ մի հարցուցի՞ր, համար պահանջեցի՞ր թէ այս պարտիքներէն ո՞րը կատարեցինք և ո՞րը թողուցինք. քեզ ցաւօք սրտի դուժ կուտամ այդ յօդուածին

վերի ամբողջ պարբերութիւնները, Սահմանադրութեան թուղթին վերայ մեռած մնացած են և միայն վարի պարբերութիւնը, այն է՝ «Ազգին մէջ ծագած կրօնական վէճերը» քննելով որոշում կուտամք. այլ չէ թէ Եկեղեցւոյ օրինաց համեմատ ըստ Սահմանադրութեան, այլ խղճի օրէնքով և երբեմն ևս յաւանդութենէ կամ ի սովորութենէ պահուած պայմաններով։ Ա՛հ, արդար և անաչառ դատաւոր մի լինէր աստ, ես քեզ հետ դատաստանի մտնէի, Օրէնսդի՛ր Ժողով, դու այսչափ մեծամեծ պարտիքներ բաժին հաներ ես ինձ և Կրօնական Ժողովոյն. երբէք չյիշեցի՞ր թէ այդ պարտիքներու հետ իրաւունքը անբաժանելի կերպով կապուած է. դու միայն պարտիքները կը սահմանես, իրաւունքները կը մոռնաս. մի դուցէ այդ պարտիքները կատարելու համար Եկեղեցւոյ պաշտօնէից մեծ շահերու արդիւնքը միտքդ եկած է. այսինքն, Մկրտութեան դրամ, Պատարագի դրամ, Մեռելի դրամ։ Այդ պտուղները մեր սակաւապետ կենաց պարէնն է. մեր կեանք պահող լոկ հացի դին է. կամ թէ յափշտակեալ երևակայութեամբ, հաղար ութ հարիւր տարի յառաջ երթալով, կարծեցիր որ Աւետարանի արդի պաշտօնեայներն, առանց ցպոյ, առանց մախաղի և առանց գօտիին մէջ պահուած պղնձին կարող են Պօլսէն մինչև ի Տրապիզոն երթալ և կամ Քրիստոսի դարուն և Առաքելոց նման ամէն բան առանց մամոնայի հրաչքով գործել։ Ուստի քանի որ այսչափ պարտեաց դէմ իրաւունք սահմանած չես այդ պարտիքներու կատարման արդիւնքը կարող չես տեսնալ. որոյ իբրև ապացոյց յառաջ կը բերեմ այս իրողութիւնը, որով ես և իմ Կրօնական Ժողովոյ եղբայրներս շուարած կեցած եմք։ Երբ Հայաստանի այլ և այլ շատ դաւառներու վիճակներն հովիւ կուզեն. հովիւ չկայ։ Տիգրանակերտի կուսակալութեան մեծ վիճակն արժանաւոր հովիւ կուզէ, հովիւ չկայ։ Եդեսիոյ վիճակն հովիւ կուզէ, հովիւ չկայ։ Խարբերդի ճոխ բաղմահայ վիճակին հովիւ պէտք է, ուր բողոքականութիւնն յառաջ կերթայ. այդ ժողովուրդը Սուրբ Գրիգորի դաւթին

մէջ պահող հովիւ չիկայ։ Արապկեր հովիւ կուղէ, իւր հովիւ փախաւ. պատճառն իւր իրաւանց ճշդութիւնն էր։ Ակնայ վիճակին հովիւ պէտք է, հովիւ չիկայ։ Զմշկածաղի հովիւ ինքնին խոյս տրուած է։ Եւդոկիոյ վիճակը անհովիւ է և խռովութեանց մէջ կը յուզի։ Ամասիա և Մարզուան դարձեալ անհովիւ մնացած կը յուզուին։ Եղնկայ հովիւ կուղէ անհովիւ մնաց։ Ցէրճան վաղուց անտի հովիւ կուղէ, հովիւ չիկայ։ Մուշ հովիւ կուղէ, հովիւ չկայ։ Բաղէշ հովիւ կուղէ, զի իւր հովիւ տարագիր եղած է։ Վան հովիւ մի ընտրելու համար ահագին կռիւ բացուած է։ Զեմ յիշեր Կիլիկիոյ վիճակի տարաբախտ ժողովրդոյ անտէրունչ վիճակը, որոյ համար Սսոյ խեղճ Կաթուղիկոսն հանապազ դրելով, թախանձելով վարդապետ կուղէ. հաղիւ հազ Ուշնեցի Դաւիթ կաղ վարդապետ մի գտայ և իրեն ղրկեցի։

Ահաւասիկ Եկեղեցւոյ վիճակ, ահաւասիկ իւր սրտառուչ նկարագիր, Երեսփոխանք Հայոց. զոր հարիւրէն մին հաղիւ դրեցի. որ ինչպէս զի՛մ սիրտ, և Ձեր սիրտ դառնացուց ու ճմլեցո՛ւց, թէ դեռ անտարբեր է։ Եթէ այդպէս, ուրեմն վերցուցէ՛ք, մի՛ խղճէք, վերցուցէ՛ք միանգամ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութիւնը ոչ Հայրապետ, ոչ Պատրիարք, ոչ Եպիսկոպոս, ոչ Վարդապետ, ոչ Քահանայ։ Թող Ցէր ինքնին հովուէ իւր Եկեղեցին և ժողովուրդը, դուն ալ Հրէական ժողովուրդին պէս երեսդ երկինքէն դարձուր և խօսի՛ր այս բանը։ «Անտերունչ շրջեսցուք և առ Քեզ ոչ եկեսցուք. և այլն»։

Իսկ եթէ առ այս քա՛ւ կ'ըսես և կը սրամտիս այսպիսի քրէական հայհոյութիւնք քո սրտէն քո երիկամունքէն և քո բերնէն հեռու են. դուն սուրբ Գրիգորի ամբիծ հաւատքն ունիս և նորա անկած որթատունկն ես, անշուշտ կ'ըսես, ինձ համար Մշակ պէտք է, հովիւ պէտք է. Եկեղեցի պէտք է, Ցաճար պէտք է, Սեղան պէտք է, Քահանայ պէտք է, Պատարագ պէտք է, Խունկ պէտք է։ Մինչև յե՞րբ. մինչև այսօր և վաղ և ի կատարած աշխարհի։ Քանի որ Քրիստոնեայ ես, հաւատք ունիս և Աւետարան գիրկդ է։ Եթէ այսպէս

Երեսփոխանք ժողովրդեան, ուրեմն արդարութեան կշռով օրէնք սահմանեցէք. Կրօնական ժողովոյ պարտեաց հետը իւր իրաւունք հաստատեցէք և այնուհետև եթէ տակաւին նա իւր պարտիքը յանուն Եկեղեցւոյ չի գործադրէ, Խստութեամբ և դատաստանաւ հաշիւ պահանջէք։

Այս խնդիրը կտակ մի է, ես կը թողում իմ յաջորդին և միայն կ'աղաչեմ զՁեզ. որ քան զամէն խնդիր՝ առաւել ուշադրութեան առնուք։ Մի՛ վարանիր, դարմանն դիւրին և Քու ձեռքդ է. վասն զի Եկեղեցւոյ մեծ մատակարար Դուն ես, նորա Ցաճարին բանալին և դանձը Քու ծոցդ և Քու հսկողութեան տակն է։ Մեք այժմ այդ տաճարին վարձաւոր և ստրուկ մշակներն ենք, թէ իմաստուն ես, Եկեղեցւոյ փառք կը սիրես և կը խորհիս աղնուացուցանել Քրիստոսի Եկեղեցւոյ պաշտօնեաները, այդ փառք և շահ դարձեալ Քեզ կը վերաբերին։

Ահաւասիկ իմ իրաւացի պատճառներ, Երեսփոխանք Հայոց, զոր կ'աղաչեմ բարձր ուշադրութեան առնուք և նորա խորը թափանցէք և պիտի տեսնէք, թէ Խրիմեան՝ ոչ միայն անկեղծ դիտակցութեամբ այլ և փորձառական ճշմարտութեամբ գրած է։ Իբրև կտակ կաւանդեմ ձեզ, շոյտ և արագ փութացուցէք ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ, Սահմանադրութեան իրաւանց և պարտուց հիմնական օրինաց որչափ կարելի է անվրէպ գործադրութիւն. Վարչական կազմութեան մէջ՝ աշխատութեանց բաժանումն. Գործադիր իշխանութեան անդամոց միութիւն և համաձայնութիւն. Գիտցէ՛ք, այդ վարչական մեքենայն առանց այս համեմատութեան չի շարժիր։ Այսչափ և այսքան բաւ է.

Ներողութիւն կը խնդրեմ, այն ամէն թերութեանց համար, զոր իբրև սխալական մարդ գործած եմ. Ներողութիւն կը խնդրեմ համայն Երեսփոխանական դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ իմ վաստակակից Կրօնական ժողովոյ Ս. Հարց դասէն. Ներողութիւն կը խնդրեմ Քաղաքական ժողովոյ Մեծապատիւ անդամներէն. ես

ղեկը չամբաստանեցի, այլ դրութիւնն ամբաստանեցի, որոյ ուղղութիւնն և փոփոխութիւնն Օրէնսդիր Ժողովոյն կը պատկանի ։

Այլ ես կը մնայ ինձ օրհնել համայն Հայոց Ազգը և հրաժեշտ մատուցանելով առ Երեսփոխանութիւնդ Հայոց՝ Վահանայ Գողթնացւոյն պէս պաղատիլ,

«Արձակեցէք, որ տեսանեմ զորչափութիւն աւերածոց Երկրին իմոյ Հայրենեաց» ։

Թո՛յլ տուէք այս Աթոռէն ելնեմ և հոն նստիմ. թերեւս այսու խաղաղութեան օրինակ մի ընծայեմ իմ յաջորդիս։ Թո՛յլ տուէք, եթէ իբր և Պատրիարք՝ չի կարացայ՝ իբրև Խրիմեան Վարդապետ գործել, թերևս իբրև Խրիմեան՝ կարենամ իբրև Պատրիարք գործել ։

Երթա՛ս բարեաւ, Արծո՛ւի, ասացէք, Գնա՛ գտի՛ր Վարագքու սիրած խուցն ու գրիչ և սակաւիկ մի թանապուր. Հո՛ն մնացիր, զի նաւ խռովեալ փութայ ի Նաւահանգիստ ։

Гос. Публ. Библиотека ССРА им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

3494

3379